

Висновки

Очевидно, що вказані трактування та принципів положення менеджменту конкурентоспроможності потребують взаємоузгодження з погляду забезпечення комплексності та системності досліджуваної проблеми. Доцільно у наступних статтях обґрунтувати систему показників та умов або ієрархію критеріїв визначення рівня конкурентоспроможності для різних економічних об'єктів.

1. Азгальдов Г.Г., Азгальдова Л.А. Количественная оценка качества. (Квалиметрия). – М.: Изд-во стандартов, 1971. – 176 с. 2. ДСТУ 2925-94. Якість продукції. Оцінювання якості. – К.: Держстандарт України, 1995. – 27 с. 3. Затолокин В.М. Методы анализа качества продукции. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 214 с. 4. Плоткин Я.Д., Львов Д.С. Экономическая эффективность новой техники. – Львов: Вища школа, 1986. – 144 с. 5. Статистичний збірник “Промисловість Львівщини”. – Львів: Вид-во Львівського обласного управління статистики, 2001. – 96 с. 6. Зінченко О.П., Ільчук В.П., Радзієвська Л.Ф., Євтушенко В.М. Науково-технічний потенціал України та сучасні проблеми глобалізації науково-технологічної сфери. – К.: НДІСЕП, 2004. – 77 с.

УДК 658 : 303.732.4 + 65.012.8

І.Б. Хома

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра фінансів

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНО-КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ В ОЦІНЦІ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

© Хома І.Б., 2008

Розглянуто формування системно-комплексного підходу щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства в умовах ринкових трансформацій та в аспекті управління інноваційними процесами в підприємницькому середовищі через систематизацію індикаторів досягнення і збереження економічної стабільності та прикладного застосування економіко-математичного моделювання для визначення оптимальної функції стратегічного управління підприємством за наявності мінімальних відхилень показників від нормативних значень.

Ключові слова: системно-комплексний підхід, економічна безпека підприємства, рівень економічної безпеки, ринкові трансформації, індикатори економічної стабільності, принцип максимуму Понтрягіна.

The process of the system-complex approach formation to an estimation of the economic safety level of the enterprise in the conditions of market transformations and in the context of the innovation processes management in the entrepreneurial medium is considered by the instrumentality of the indicators' classification for the achievement and the preservation of economic stability, and of the applied using of economic-mathematical modeling for optimum function definition of strategic operation of business in the presence of the minimum deviations of the indicators from the normative values.

Key words: system-complex approach, economic safety of an enterprise, economic safety level, market transformation, indicators of economic stability, Pontrjagin's maximum principle.

Постановка проблеми

Економічна безпека виробничо-господарських структур є однією з найважливіших умов сьогодення щодо нормального функціонування і розвитку сфери підприємництва. Досягнення її вітчизняними підприємствами в умовах ринкових трансформацій є центральною проблемою,

вирішення якої дасть змогу закріпити незалежність держави щодо збереження ринків збуту і оптимального співвідношення між експортним та імпортом потенціалом, що загалом дасть можливість збільшити прибутки і кардинально по-новому підійти до вирішення різноманітних фінансових проблем. Оскільки усі виробничі і технічні підрозділи підприємств перебувають у постійному взаємозв'язку й утворюють систему, то постає завдання формування системно-комплексного підходу щодо управління і оцінки рівня їхньої економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досвід показує, що глобальні ринкові перетворення, створення великої кількості корпоративних структур і підприємств різних організаційно-правових форм, поява нових механізмів господарювання та багато інших чинників поставили суб'єктів підприємницької діяльності в умови, коли вони значну увагу повинні приділяти вирішенню питань, пов'язаних із забезпеченням своєї економічної безпеки, щоб "вижити" і захистити себе у складних ринкових економічних відносинах. Сучасні виробничо-господарські об'єкти належать до складних систем управління, більшість з яких вже почали функціонувати з використанням інноваційних підходів щодо організації виробництва. Їм довелось змінити виробничу й організаційну структуру, щоб зберегти фінансову стабільність і ритмічність роботи. Відомо, що ефективне управління виробництвом є невід'ємною складовою збереження фінансової безпеки підприємства, що, своєю чергою, є основною частиною економічної безпеки.

В умовах сучасних ринкових перетворень як на окремо взятому підприємстві, так і в промисловості регіону, з позицій економічної безпеки, чимало підприємств виявились не готовими до нових умов господарювання. Як правило, деякі неефективні і слабкі підприємства не витримують ринкової конкуренції, тому нині особливо важливими для них є дослідження цього спрямування.

Відомо, що система економічної безпеки підприємства є надійною, якщо виробничі, комерційні та інвестиційні процеси на підприємстві забезпечуються фінансовими ресурсами безперебійно, своєчасно і в достатній кількості. Хоча, насправді, сучасні глобалізаційні економічні процеси в Україні посилюють рівень ризику втрати економічної безпеки навіть вже зарекомендованих на ринку підприємств. Це пов'язано, насамперед, з відсутністю стабільності у сфері фінансової політики на підприємстві, зростанням кредитних ризиків, критичним станом основних виробничих фондів, небезпечним зростанням частки іноземного капіталу у важливих галузях економіки, низькими темпами розширення внутрішнього ринку і його залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків [1]. Цей перелік загроз економічної безпеки на мікрорівні можна продовжувати, проте він автоматично переходить на макрорівень, оскільки прямо залежить від негативних державних впливів: неефективної антимонопольної політики, слабого державного регулювання, послаблення контролю у сфері економіки, наявності значної "тінізації" економіки, великого податкового тиску тощо.

Більшість останніх публікацій [2], [3], [4] розглядають економічну безпеку підприємства на базі фінансової стійкості. З цим можна повністю погодитись, оскільки найконкретніше уявлення про стан економічної безпеки надають такі характеристики: фінансова стабільність (фінансова стійкість), платоспроможність, маневреність і ліквідність. Проте деякі автори показники безпеки підприємства і стійкості оцінюють переважно якісно, максимум у межах допустимих нормативних значень, тому постає необхідність спроби їхньої деталізації з погляду точнішої кількісної оцінки та її впливу на рівень економічної безпеки підприємства загалом.

Постановка цілей

Кількісну оцінку рівня економічної безпеки підприємства можна подати альтернативно через інтегральну оцінку коливання основних керуючих параметрів підприємницької структури. Тому у зв'язку з цим, по-перше, виникає необхідність систематизації принципів досягнення і збереження економічної безпеки підприємства, а, по-друге, можливості застосування економіко-математичного моделювання для побудови оптимальної моделі (траєкторії) економічного розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу

Отже, за ринкових умов господарювання вирішального значення набуває економічна безпека усіх суб'єктів підприємницької діяльності, тим більше, що її можна ототожнити і порівняти з економічною безпекою держави загалом. На рис. 1 подано двосторонній взаємозв'язок економічної безпеки підприємства з фінансово-економічною безпекою держави, фінансових процесів на світовому ринку фінансових послуг і з міжнародною економічною безпекою.

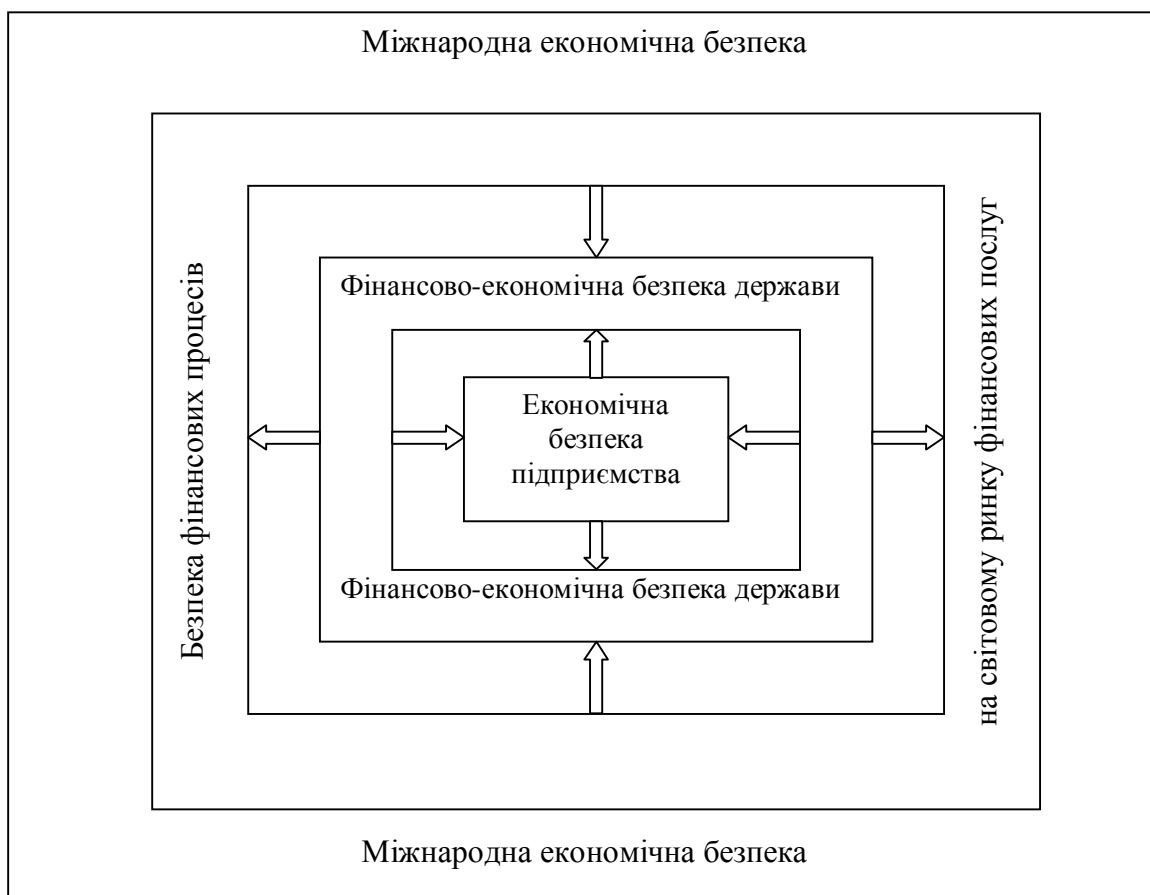

Рис. 1. Взаємозв'язок складових елементів категорії “економічна безпека” на мікро- та макрорівнях

Економічна безпека підприємства – це такий стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки, устаткування тощо) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найефективніше їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігаючи внутрішнім і зовнішнім негативним впливам [4]. Ці загрози реально впливають на рівень безпеки підприємства. Сам рівень фінансово-економічної безпеки підприємства визначають багато принципів, їх, своєю чергою, можна диференціювати на внутрішні і зовнішні (див. рис. 2). Внутрішні індикатори відповідають за виконання принципів досягнення економічної безпеки підприємства з середини відповідної виробничо-господарської структури через характеристику саме внутрішньої економічної стабільності підприємства. Іде перевірка на виконання таких основних принципів: 1) принципу економічності підприємства (або принципу раціонального управління витратами), що, своєю чергою, поділяються на перевірку принципу мінімізації, тобто досягнення певного фінансового результату за мінімальних витрат і принципу максимізації, тобто досягнення найбільшого фінансового результату за заданого обсягу витрат; 2) принципу прибутковості або принципу перевищення фінансових результатів над витратами (цей принцип виконується у разі досягнення максимального прибутку або при досягненні максимальної рентабельності, де можна обмежитись максимізацією трьох основних показників рентабельності: загальної рентабельності, рентабельності власних коштів і рентабельності реалізованої продукції; 3) принципу фінансової стійкості

(принципу досягнення абсолютної або нормальної стійкості); 4) принципу збалансованого фінансування (перевірки ефективності використання капіталовкладень або цілеспрямованого вибору самофінансування); 5) принципу оптимізації виробничої структури, який можна розглядати через досягнення принципу технологічних особливостей підприємства, а саме через принцип оптимізації розташування підприємства до сировинних джерел і ринків збуту; 6) принципу товарної політики підприємства (виконання принципу якості і конкурентоспроможності підприємства, принципу раціональної політики через механізм диференціювання цін); 7) принципу раціонального управління запасами; 8) принципу ефективного фінансового планування (див. рис. 3).

Рис. 2. Диференціація принципів досягнення економічної безпеки підприємств

Зовнішні принципи (індикатори), своєю чергою, фіксують і перевіряють позитивність або негативність впливу держави на економічну безпеку підприємства. Досягнення принципів позитивного впливу держави на економічну безпеку підприємства полягає в перевірці виконання таких принципів: 1) принципу вчасного виявлення або недопущення економічних злочинів у сфері підприємництва, а саме, наприклад, декриміналізації системи оподаткування та подолання масштабного відпливу капіталу за кордон; 2) принципу гальмування різких змін курсу національної валюти і рівня цін; 3) принципу підвищення рівня капіталізації банківської системи для можливого довгострокового кредитування підприємства із зменшенням відсоткових ставок за кредитами; 4) принципу мінімізації державного боргу.

Якщо планується додатково ввести індикатор оцінки негативного впливу держави на економічну безпеку підприємства, то він обов'язково має бути інтегральним і доволі гнучким, щоб уловити будь-які, навіть найменші негативні впливи з боку держави, щоб якомога швидше вжити заходів щодо їхнього усунення або тимчасового ототожнення. До переліку чинників негативного впливу держави на економічну стабільність підприємства і, насамперед, державного підприємства, можна зарахувати дефіцит державного бюджету, великі обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів з боку держави, високий рівень інфляції і недостатній рівень монетизації економіки. З цими негараздами держава стикається, якщо має низькі міжнародні резерви НБУ, недостатню вартість банківських кредитів, дефіцит платіжних засобів, надмірну питому вагу готівки у загальному обсязі грошової маси, незбалансованість грошового і товарного ринку, значну швидкість обороту грошової маси, обмеженість монетарних інструментів для регулювання пропозиції грошей, недостатній вплив облікової ставки НБУ на вартість кредитів комерційних банків, незадовільне виконання гривнею функції нагромадження вартості тощо (див. рис. 4).

Усі негативні впливи держави “бомбардують” підприємницьку діяльність і роблять її нестійкою й невизначеною. Ступінь невизначеності особливо негативно впливає на прогнозовану ефективність виробничої діяльності, тому що містить фактор ризику втрати економічної стабільності у майбутньому, що, своєю чергою, зменшує рівень економічної безпеки підприємства.

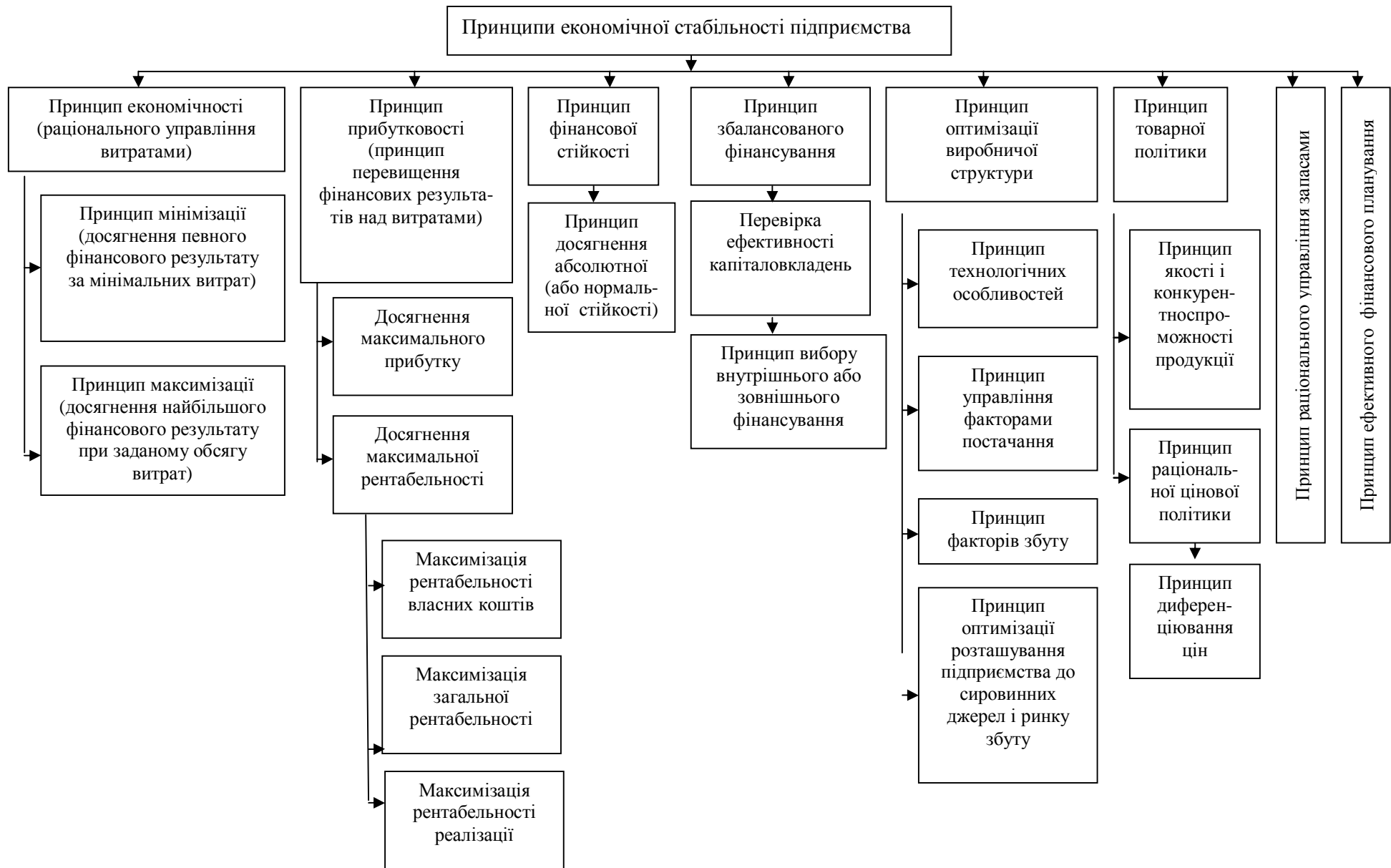

Рис. 3. Ієрархічний поділ принципів досягнення економічної стабільності підприємства

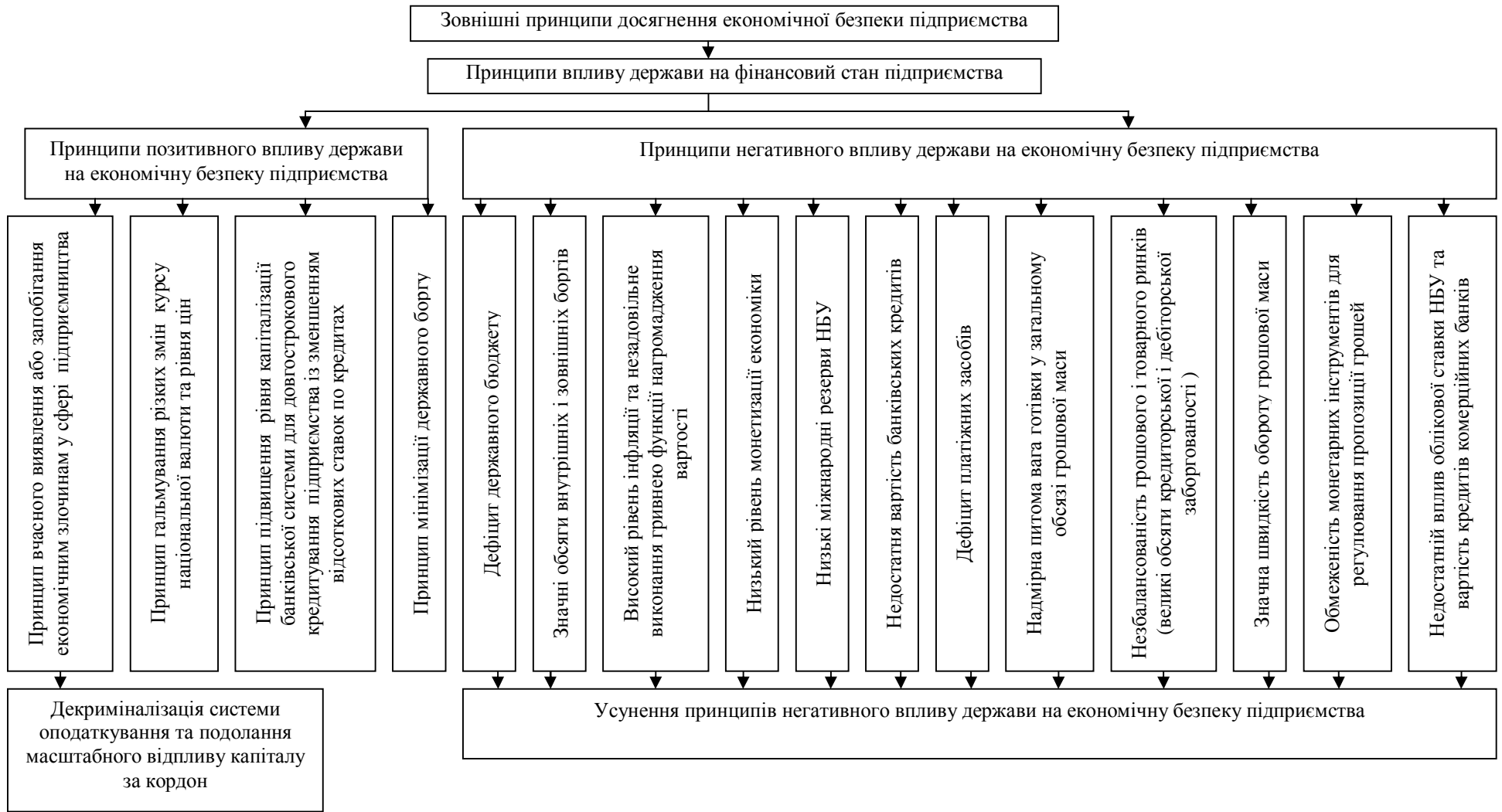

Рис. 4. Принципи позитивного та негативного впливу держави на економічну безпеку підприємства

Запропонуємо застосування економіко-математичної моделі оптимального економічного зростання підприємства для визначення системно-комплексної оцінки стабільного рівня економічної безпеки з використанням постановки класичної математичної задачі Коші і принципу максимуму Понтрягіна [5, с.160].

Нехай підприємницька структура являє собою модель системи керування, стан якої в кожний момент часу задається вектором-стовпчиком фазових координат, де за фазові координати можна взяти значення основних фінансово-економічних параметрів підприємства на певну дату:

$$x(t) = \begin{pmatrix} x_1(t) \\ x_2(t) \\ \dots \\ x_n(t) \end{pmatrix} \quad (1)$$

Задамо керуючі параметри u , які ефективно впливають на поведінку підприємства: або покращують, або погіршують фінансовий стан:

$$u = \begin{pmatrix} u_1 \\ u_2 \\ \dots \\ u_m \end{pmatrix}, \quad (2)$$

де $u \in U$ (u належить області допустимих значень керуючих параметрів: до керуючих значень мікрорівня або макrorівня підприємства).

Систему керування підприємства згідно із задачею Коші можна описати системою диференціальних рівнянь:

$$\frac{dx_i}{dt} = f_i(x, u, t), \quad i = \overline{1, n} \quad (3)$$

Якщо підприємство функціонує згідно з деяким законом $u = u(t)$, то рівняння (3) згідно з [5] набуває вигляду:

$$\frac{dx_i}{dt} = f_i(x, u(t), t) \quad i = \overline{1, n} \quad (4)$$

Метою діяльності будь-якої підприємницької структури при стабільному збереженні рівня економічної безпеки здебільшого є максимізація прибутку, тоді цей процес можна подати як максимізацію інтегрального функціонала від фазової та керуючої траєкторії на обмеженому інтервалі:

$$\max \int_0^T f_0(x(t), u(t), t) dt = \int_0^T f_0(x^*(t), u^*(t), t) dt \quad (5)$$

Отже, при оптимальному наборі значень $x^*(t) = \begin{pmatrix} x_1^*(t) \\ x_2^*(t) \\ \dots \\ x_n^*(t) \end{pmatrix}$ і оптимальному процесі керування

підприємство збереже стабільний рівень економічної безпеки. Або для розв'язання рівняння (5) підійдемо у зворотному напрямку, тобто для збереження рівня економічної безпеки можна підібрати необхідні оптимальні фінансово-економічні параметри, користуючись оптимальним процесом керування для виведення оптимальної траєкторії.

$$\text{Для початкового значення } x_0(t) = \int_0^t f_0(x(t), u(t), t) dt \quad (6)$$

$$\text{маємо } \frac{dx_0(t)}{dt} = f_0(x, u, t), \quad x_0(0) = 0. \quad (7)$$

Для точнішого розв'язання поставленої задачі користуються функцією Гамільтона зі спряженими змінними $y_0(t), y_1(t) \dots y_n(t)$, наявність яких дає можливість встановити рівність:

$$H(y, x, u, t) = \sum_{i=1}^n y_i f_i(x, u, t), \text{ звідки спряжена система диференціальних рівнянь має вигляд:}$$

$$\frac{dy_i}{dt} = - \frac{\partial H}{\partial x_i}, \quad i = 0, \dots, n \quad (8)$$

За сталих x, y, t функція Гамільтона буде залежати лише від керуючого параметра u . В нашому випадку u – це функція стратегічного управління підприємства. Правильно вибрана стратегія дасть змогу зберегти високий рівень економічної безпеки підприємства.

Якщо ввести позначення $M(y, x, t) = \max H(y, x, u, t)$, де оптимальне значення буде досягаться у точці максимуму $u^* = u^*(t)$, то розв'язку рівняння $H(y(t), x(t), u^*(t), t) = M(y(t), x(t), t)$ буде відповідати допустимий (пороговий) рівень економічної безпеки підприємства.

Припустимо, що функції стратегічного управління u^* підприємства у точці максимуму відповідає набір діагональних елементів матриці P (основних принципів досягнення економічної стабільності підприємства за певний фіксований проміжок часу):

$$u^* = u^*(t) = u(p_{11}(t), p_{22}(t), p_{33}(t), p_{44}(t), p_{55}(t)), \quad (9)$$

у нашому випадку $p_{11}(t)$ – принцип економічності (раціонального управління витратами); $p_{22}(t)$ – принцип прибутковості; $p_{33}(t)$ – принцип фінансової стійкості; $p_{44}(t)$ – принцип збалансованого фінансування; $p_{55}(t)$ – принцип оптимізації виробничої структури. Усі інші принципи внутрішнього і зовнішнього характеру розмістимо згідно з правилами елементів матриці, але хаотично, наперед не задавшись взаємозв'язком порядкового номера елемента і видом принципу. Всього у нас, згідно з прикладом, – 25 принципів економічної безпеки підприємства (рис. 3 і рис. 4). Нехай це окремий випадок.

P_{11}	P_{12}	P_{13}	P_{14}	P_{15}
P_{21}	P_{22}	P_{23}	P_{24}	P_{25}
P_{31}	P_{32}	P_{33}	P_{34}	P_{35}
P_{41}	P_{42}	P_{43}	P_{44}	P_{45}
P_{51}	P_{52}	P_{53}	P_{54}	P_{55}

Після обов'язкових додаткових досліджень необхідно зробити вибірку менш досяжних принципів позитивного впливу на економічну безпеку підприємства та віддалити їх від центральної діагоналі матриці P . Здебільшого вони займуть позиції: $P_{31}, P_{41}, P_{51}, P_{42}, P_{52}, P_{53}$ та $P_{13}, P_{14}, P_{15}, P_{24}, P_{25}, P_{35}$ (цей механізм віддалення елементів оперує фактом неможливості швидкого усунення негативного впливу держави на економічну безпеку підприємства).

$$P = \begin{matrix} & \begin{matrix} P_{11} & P_{12} & P_{13} & P_{14} & P_{15} \end{matrix} \\ \begin{matrix} P_{21} \\ P_{31} \\ P_{41} \\ P_{51} \end{matrix} & \begin{matrix} P_{22} & P_{23} & P_{24} & P_{25} \\ P_{32} & P_{33} & P_{34} & P_{35} \\ P_{42} & P_{43} & P_{44} & P_{45} \\ P_{52} & P_{53} & P_{54} & P_{55} \end{matrix} \end{matrix} \quad (11)$$

Отже, це дасть змогу чітко контролювати центральну діагональ матриці (10), для елементів якої має виконуватись критерій мінімізації часу їхнього виконання (або досягнення):

$$T_{\text{досягнення}} = \{t_{p_{11}} \mathbf{U} t_{p_{22}} \mathbf{U} t_{p_{33}} \mathbf{U} t_{p_{44}} \mathbf{U} t_{p_{55}}\} \rightarrow \min \quad (12)$$

До інших принципів економічної безпеки неможливо застосування критерію (12), оскільки кожний принцип вимагає індивідуального часу щодо його досягнення і не завжди його можна досягти на мінімальному часовому інтервалі.

Іншого підходу вимагає факт тривалого збереження порівняно високого рівня економічної безпеки підприємства, який буде ґрунтуватись на класичному принципі максимуму Понтрягіна. Він має містити мінімальні коливання траєкторій виконання основних принципів економічної стабільності, індикатором управління яких є мінімальні відхилення фінансово-економічних показників підприємства від нормативних значень за обмежений часовий інтервал $[t_0, t_1]$:

$$\Delta x_i(t) = x_i(t_1) - x_i(t_0) = \int_{t_0}^{t_1} dx_i(t) \rightarrow \min \quad (13)$$

за умови, якщо при максимальному наближенні виконується рівність $x_i(t_0) \approx x_i^{\text{норматив}}$.

Висновки

Отже, економічна безпека підприємства є таким станом розвитку господарського суб'єкта, який характеризується стабільністю комплексного економічного й фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів та протидії їхньому впливу на усіх стадіях його діяльності [4]. Отже, такий стан захищеності підприємства має динамічний характер, де особливу роль у формуванні системно-комплексного підходу до оцінки рівня економічної безпеки підприємства відіграє вибір, передовсім, неперервної функції – функції стратегічного управління виробничо-господарської структури, яка має залежати від перевірки виконання принципів досягнення економічної безпеки підприємства у вказані моменти часу, які можна прийняти за вузлові параметри, і збереження мінімальних відхилень фінансово-економічних показників підприємства за обмежений часовий інтервал від нормативних значень. Послідовне виконання кожного з цих заходів фіксує рівень економічної безпеки підприємства, що є однією з найважливіших умов нормального функціонування і розвитку сфери підприємництва в економіці будь-якої країни.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження у цьому напрямку із застосуванням економіко-математичного моделювання дадуть змогу розробити поетапний і дієвіший механізм регулювання і збереження рівня економічної безпеки провідних промислових об'єктів України. Вибір системно-комплексного підходу оптимальної моделі управління рівнем економічної безпеки дасть змогу звузити порогові значення щодо оцінки фінансово-економічних показників підприємств з нестійким фінансовим станом і посилить дію на них системи фінансового контролю для створення реальних умов виходу їх з кризи.

1. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. *Фінансова безпека держави. Навч. посібник.* – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с. 2. Богомолов В.А. *Экономическая безопасность.* – М.: ЮНИТИ-

ДАНА, 2006. – 303 с. 3. Сухорукова Т. Проблеми економічної безпеки підприємства // Бізнес-інформ. – 1998. – № 4. – с. 61–65. 4. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економічно-правовий аспект: Навч. посібник – К.:Атака, 2005. – 432 с. 5. Жебка В.В., Гроза В.А., Тихонова В.В., Ліщинський О.Л. Диференціальні рівняння в економіці: Навч. посібник. – К.: Дельта, 2006. – 184 с.

УДК 65.014.1+658.3108

Ю.О. Андріанов

Національний університет “Львівська політехніка”
кафедра менеджменту та міжнародного підприємництва

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЇ, МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ї Андріанов Ю.О., 2008

Розглянуто сутність поняття “інвестиційний потенціал машинобудівного підприємства”, запропоновано методичні рекомендації з його оцінювання, а також побудовано абстрактну структурно-нормативну модель, яка призначена для пошуку оптимального значення рівня інвестиційного потенціалу щодо допустимого рівня інвестиційного ризику.

Ключові слова: інвестиції, потенціал, управління, ефективність, ризик.

In the article is considered essence of concept “investment potential of machine–building enterprise”, methodical recommendations are offered from his evaluation, and also an abstract structurally normative model which is intended for the search of optimum value of level of investment potential in relation to the possible level of investment risk is built.

Keywords: investments, potential, management, efficiency, risk.

Постановка проблеми

Значна кількість вітчизняних промислових підприємств є машинобудівними. Як відомо, сьогодні далеко не всі з цих підприємств прибуткові та конкурентоспроможні, оскільки більшість обладнання і застосовуваних технологій фізично зношені та морально застарілі. Це позначається як на якості і вартості продукції машинобудівних підприємств, так і на їхній фінансовій стійкості, конкурентній позиції, здатності залучати і здійснювати інвестиції. Проблема активізування економічного розвитку машинобудівних підприємств полягає у відсутності системного підходу до оцінювання і формування їхнього інвестиційного потенціалу через наявність суперечностей у інтересах інвесторів та реципієнтів, якими є машинобудівні підприємства, формуючи і використовуючи інвестиційні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі значну увагу приділено проблемам оцінювання інвестиційної привабливості підприємств, методичним рекомендаціям до формування і реалізації інвестиційних проектів, підходам до управління інвестиційними портфелями, способам оцінювання ефективності інвестування тощо. Найвідомішими у цих напрямках є праці [1–16].

Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії і практиці інвестування, є частина питань, які залишаються постійним об’єктом дискусій. До них необхідно зарахувати методичні підходи з оцінювання та формування інвестиційного потенціалу